

Daniel Przystek*

Polityka kulturalna w Polsce (i na świecie)

Cultural policy in Poland (and around the world): Cultural policy constitutes one of important elements of the functioning of a state. It has a major impact on citizens' participation in culture, it guarantees preservation of cultural heritage for the future generations; it also refers to a specific social group – artists creating cultural works. The article analyses cultural policy in Poland after 1989. It presents the assumptions behind its definition and problems related to its interpretation. It examines the legal framework for cultural policy in our country and demonstrates the main stages of its development at the state level after 1989. The final part of the article contains a description of cultural policies in selected countries worldwide, highlighting how they differ in relation to the Polish example.

Słowa kluczowe: *polityka kulturalna, kultura, polityka, sztuka, dziedzictwo narodowe*

Keywords: *cultural policy, culture, politics, art, national heritage*

* Doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; e-mail: d.przystek@uw.edu.pl.

Wstęp

Od zarania dziejów w kręgu zainteresowań władzy i polityków pozostawała kultura. Kultura rozumiana jako wytwory materialne i symboliczne będące przekształcaniem stanu natury, które budują bieżącą świadomość i stanowią spuściznę wspólnoty. Wielokrotnie wykorzystywano je w różnych reżimach politycznych dla kształtowania postaw społecznych, zachowań jednostek i społeczeństw, a co najważniejsze – wpływania na masy. Kultura stanowi istotny element ukierunkowywania, ale i zaspokajania potrzeb uczestników życia społecznego. Dlatego istotne jest prowadzenie jasnej i świadomej, ale nie nacechowanej ideologicznie polityki kulturalnej.

Termin, który niezwykle często występuje w publicznej debacie, wymaga zdefiniowania i określenia współczesnego zakresu zaangażowania polityki w sferę kultury. Ostatnich dwadzieścia pięć lat doświadczeń polskiej demokracji jest dobrym okresem dla ukazania mechanizmów, podstaw prawnych oraz etapów polityki kulturalnej w naszym państwie. Ów model wykazuje się cechami szczególnymi i odrębnymi wobec występujących wzorców w innych krajach. Zaprezentowane w dalszej części artykułu zestawienie unaocznia odmienność i cechy szczególne tego modelu. To przykład ciągłego budowania polityki kulturalnej i próba ukazania, w jaki sposób bieżąca polityka wpływa na sferę kultury w naszym kraju. Jako wiodącą w analizie wykorzystano metodę instytucjonalno-prawną.

Polityka czy polityki kulturalne?

Pytanie wskazane w tytule podrozdziału jest niezwykle istotne, gdyż ukazuje, że w państwie demokratycznym trudno mówić o jednym, spójnym modelu polityki kulturalnej. Można wskazać dwa główne tego powody. Pierwszy z nich to konsekwencje podziału terytorialnego. W myśl tego podziału tylko drobny procent instytucji kultury pozostaje w gestii państwa. Dla większości podmiotów działających w sferze kultury organem założycielskim pozostają struktury samorządowe. W ten sposób buduje się nie tyle dualny, ile wielopoziomowy model partycypacji w dziedzinie kultury. Poszczególne gminy, powiaty i województwa samodzielnie kształtują finansowanie zjawisk artystycznych. Zaangażowanie w działania kultury odbywa się zgodnie z wolą rządzących szczebla samorządowego. Polityka państwa, ze względu na posiadanie funduszy na realizowanie własnej wizji w zakresie kultury stanowi jedynie drobną część całościowego zaangażowania. Drugi aspekt wynika ze zmienności rządów szczebla centralnego. W tym wypadku nie ma możliwości ujęcia jednego, spójnego modelu polityki kulturalnej. To raczej kilkuletnie wprowadzane w czyn koncepcje odpowiedzialnych za resort kultury. W kolejnych latach zmieniają się zainteresowania rządzących, co przekłada się na system finansowania zjawisk artystycznych i priorytetów resortu kultury. Mimo owych zastrzeżeń regulacje prawne, omówione w dalszej części artykułu, stanowią ramę, definiując podstawy funkcjonowania w sferze kultury.

Interpretacje terminu „polityka kulturalna” nastrożają wielu problemów. Czy w ogóle w państwie demokratycznym możemy o niej mówić? Termin ten wywołuje skojarzenia bliższe dla państw o reżimach niedemokratycznych, gdzie kultura stanowi istotny element wsparcia dla rządzących, lansowania określonych treści, a nie budowania pluralnego modelu

kultury. Część badaczy sugeruje nawet całkowite odejście od tegoż sformułowania na rzecz ekonomiki kultury¹. We współczesnych demokratycznych państwach zmieniają się wektory aktywności administracji centralnej na rzecz zachowania dziedzictwa narodowego, wsparcia inicjatyw kulturalnych, pomocy w kształtowaniu różnorodnej sceny artystycznej wielu dziedzin sztuki oraz odejścia od doktrynalnych założeń i często instrumentalnego wykorzystania kultury do działań politycznych. Można zgodzić się, że współcześnie rolą państw jest wspieranie inicjatyw, tworzenie platformy dla różnorodności artystycznej oraz decentralizacja, rozumiana jako przekazanie kompetencji w zakresie kultury organom samorządowym i społecznym. Jednak w naszym kraju nadal istnieją silne tendencje podporządkowania ideowo-doktrynalnego sztuki przez polityków różnego szczebla, dlatego bliższe wydaje się używanie sformułowania „polityka kulturalna”. Przyjmując to założenie, należy zauważyć, że jest to pochodna ustroju politycznego i dotyczy części polityki publicznej² państwa, rozumianej jako działalność polegająca na jej kształtowaniu: *przez władze publiczne oraz publiczne instytucje, które realizują zadania w określonej dziedzinie*³. Kazimierz Krzysztofek, wielokrotnie podejmujący w swoich pracach problematykę polityki kulturalnej, interpretuje to zjawisko jako: (...) *świadome, zgodne z założonymi celami i wartościami, wpływanie na procesy kulturowe w celu pobudzania uczestnictwa w kulturze i jej demokratyzacji, tworzenia korzystnych warunków dla twórczości, zachowania duchowego i materialnego dorobku pokoleń, przygotowania – przez edukację – nowych pokoleń do dziedziczenia tego dorobku, czyli przekazu kanonu kultury danej społeczności oraz sprzyjania jej udziałowi w komunikacji między kulturami*⁴. Takie ujęcie świadczy o ideologicznym podejściu do sfery kultury, wspierania twórczości, uczestnictwa i dostępu do kultury. Kładzie nacisk na przeszłość względem kre-

¹ Zob. P. Bendixen, *Wprowadzenie do ekonomiki kultury i sztuki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001; D. Ilczuk, *Ekonomika kultury*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

² Niektórzy badacze wskazują, że polityka kulturalna stanowi część polityki społecznej: *która odnosi się do twórczości artystycznej, promocji różnorodności, dostępności wytworów kultury, ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego*, A. Wąsowska-Pawlik, *Polityka kulturalna Polski 1989–2012* [w:] *Kultura i rozwój*, J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla (red.), Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013, s. 108.

³ G. Praweńska-Skrzypek, *Polityka kulturalna polskich samorządów. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 13.

⁴ K. Krzysztofek, *Polityka kulturalna w międzynarodowych raportach o kulturze* [w:] *Problemy zarządzania sferą kultury i turystyki*, K. Mazurek-Łopacińska (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego, Warszawa–Wrocław 1999, s. 11.

owania i pobudzania nowych zjawisk w płaszczyźnie kultury. Przyjmując jeszcze prostszą definicję, można wskazać, że jest to: *wpływanie instancji nadrzędnych (decyzyjnych) na bieg rzeczy w kulturze*⁵. Jest ona najbardziej pojemna, gdyż nie wyznacza, jakie segmenty pozostają w kręgu zainteresowań państwa, wskazując na szeroki wachlarz aktywności rządzących.

Współcześnie rola państwa w zakresie kultury, co już podkreślono, jest ograniczona. Można stwierdzić, że jest to celowa, systematyczna ingerencja w sferę kultury prowadzona dla osiągnięcia określonych celów. Dorota Ilczuk, a za nią Jan Stanisław Wojciechowski, badacze owej problematyki, zauważają, że jest ona realizowana dla: *zachowania tożsamości kulturowej narodu, zapewnienia równego dostępu do kultury, promocji twórczości i wysokiej jakości dóbr i usług oraz takiego zróżnicowania oferty kulturalnej, aby każda grupa społeczna mogła w niej znaleźć warunki dla czynnego uczestnictwa*⁶. Do zacytowanych czterech celów dołączyłbym jeszcze trzy. Bez ich realizacji trudno mówić o budowaniu współczesnej polityki kulturalnej. Chodzi o: świadomą edukację kulturalną, rozumianą jako proces kształtowania uczestnictwa w sferze życia artystycznego od lat najmłodszych; promocję własnej kultury poprzez jej zrównoważoną prezentację na rynku wewnętrznym, ale i zewnętrznym w zbilansowanym stosunku aktywności zarówno na Zachodzie, jak i na Wschodzie; wreszcie o stworzenie spójnego systemu finansowania i wsparcie wartościowych oraz istotnych zjawisk ze sfery kultury. Dotyczy to subsydiowania nie tylko realizowanych przez państwo zamierzeń artystycznych, ale również projektów szczebla samorządowego i przygotowywanych przez organizacje pozarządowe.

Wskazane cele powinny być realizowane przy poszanowaniu, a nawet pośrednio inicjowaniu określonych norm (prawa), będących cechami wyróżniającymi państw demokratycznych. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- umacnianie społeczeństwa obywatelskiego oraz kształtowanie zasad możliwości szerokiej partycypacji grup społecznych; możliwość aktywności obywatelskiej łagodzi dysproporcje w dostępie do kultury, buduje postawy zaangażowane oraz eliminuje wykluczenie z oficjalnego obiegu różnego rodzaju mniejszości,

⁵ B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna. Kłopotliwość terminu*, „Herito” 2012, nr 1, s. 60.

⁶ D. Ilczuk, *Kultura dla wszystkich i dla każdego*, materiał dla Rządowego Centrum Studiów Strategicznych; D. Ilczuk, *Polityka kulturalna a społeczeństwo obywatelskie w świetle literatury, badań Rady Europy i Unii Europejskiej*, „Kultura Współczesna” 1999, nr 1; J.S. Wojciechowski, *Kultura i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, s. 103.

- uspołecznienie procesów decyzyjnych przez angażowanie zespołów eksperckich, doradców, komisji konkursowych czy inicjowanie dyskusji publicznych wobec węzłowych problemów kultury,
- transparentność podejmowanych decyzji, tożsama dla całej administracji publicznej, rozumiana jako przejrzystość działania w sferze kultury,
- stosowanie zasady subsydiarności (pomocniczości), wsparcia dla działań w sferze kultury, ale najbliższej tych, których one dotyczą,
- odejście od peryferyjnego traktowania kultury i umiejscowienie jej w sercu życia publicznego⁷.

Te wszystkie czynniki mają kształtować współczesną politykę kulturalną, której nadrzędną cechą powinno być doskonalenie zarządzania w kulturze, a nie doktrynalnego sterowania. J.S. Wojciechowski nazwał to zjawisko sferą „instrumentalną”, do której należą warunki prawne, system finansowania, techniki organizacji oraz system obiegu informacji i badania kultury⁸. Współczesne myślenie o polityce kulturalnej powinno być bliższe budowaniu sprawnego mechanizmu zabezpieczeń prawno-finansowych dla wolnych, nieskrępowanych działań artystycznych twórców niż strukturze nadrzędności i podległości. Warto zastanowić się, jak polskie prawo przystosowane jest do owych standardów i jak wypełnia wskazania odnośnie do współczesnej, może lekko idealistycznej, polityki kulturalnej państwa.

Polityka kulturalna Polski – uwarunkowania prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483, ze zm.), odnosząc się do zawartych głównych celów polskiej polityki kulturalnej, w art. 6 ust. 1 stwierdza: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*, a w ust. 2: *Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym*. Tym samym wcześniejszy wywód odzwierciedlający definicje pojęcia polityki kulturalnej jest zgodny z założeniami aktu nadrzędnego naszego kraju. Wskazuje bowiem, że rolą państwa jest upowszechnianie kultury o zróżnicowanej ofercie, równy dostęp obywateli do kultury oraz dbanie o zachowanie tożsamości narodowej jako głównego czynnika ciągłości wspólnoty. Ważna jest rów-

⁷ J.S. Wojciechowski, *Kultura i polityki*, op. cit.

⁸ *Ibidem*.

niez aktywność na arenie międzynarodowej przez promocję własnej kultury, choć ustawodawca uwzględnił tylko wsparcie dla mniejszości polskiej zamieszkującej poza granicami, co może spotykać się z krytyką w krajach ościennych, jako próba lansowania wartości niespójnych z ich polityką kulturalną.

Uregulowania w tej materii możemy podzielić na generalne i bezpośrednio łączące się ze sferą kultury. Ów podział jest czysto umowny, ale konieczny. Zbudowanie pierwszego katalogu uwarunkowane jest kilkoma czynnikami. Pierwszy – decentralizacja i podział terytorialny państwa, gdzie części składowe i najmniejsze jednostki terytorialne są zobligowane do realizacji zadań publicznych, w celu zapewnienia potrzeb społeczności lokalnej. Wśród ich obowiązków znajdują się zobowiązania wobec kultury polegające na kształtowaniu oferty oraz powoływania lokalnych instytucji kultury. W ten sposób funkcjonują jednostki artystyczne, w których organem prowadzącym są gminy, powiaty, województwa⁹ bądź organ centralny – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹⁰. Drugi czynnik to konieczność skonstruowania zabezpieczeń prawnoformalnych dla osób

⁹ Wynika to z regulacji prawnej: ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 2016, poz. 446, art. 7, ust. 1 mówi: *Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*; ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 2015, poz. 1445, art. 4, ust. 1: *Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie: (...) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*; ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz.U. 2016, poz. 486, art. 11, ust 2, pkt 2: *Samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składają się: (...) wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie*.

¹⁰ Tradycja funkcjonowania resortu sięga listopada 1918 r. Przybierał on różne nazwy. Obecna wynika z ustawy z 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. 2016, poz. 543. Zgodnie z artykułem 14: *Dział kultura i ochrona dziedzictwa narodowego obejmuje sprawy rozwoju i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem narodowym oraz sprawy działalności kulturalnej, w tym mecenatu państwowego nad tą działalnością, w szczególności w zakresie: 1) podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej; 2) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 3) działalności muzeów; 4) miejsc pamięci narodowej, grobów i cmentarzy wojennych, pomników zagłady i ich stref ochronnych; 5) działalności twórczej, artystycznej, kultury ludowej i rękodziela artystycznego oraz ich ochrony; 6) wydawnictwa, księgarstwa, bibliotek i czytelnictwa; 7) edukacji kulturalnej; 8) wystaw artystycznych; 9) polityki audiowizualnej, w szczególności w zakresie prasy, radia, telewizji i kinematografii; 10) amatorskiego ruchu artystycznego, organizacji i stowarzyszeń regionalnych oraz społeczno-kulturalnych; 11) wymiany kulturalnej z zagranicą; 12) działalności widowiskowej i rozrywkowej*.

działających w sferze kultury, gwarantujących bardzo przyziemne elementy – codzienny byt, kwestie socjalne i emerytury, uregulowania podatkowe oraz dotyczące prawa autorskiego. Trzeci, najważniejszy, to mechanizm organizowania i finansowania zadań ze sfery kultury, gdyż głównym elementem współczesnej polityki kulturalnej jest kształtowanie, wsparcie i dotowanie instytucji i działań w dziedzinie kultury. W tym zakresie głównym podmiotem w sferze publicznej jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego finansujące instytucje, w których jest organem założycielskim lub współprowadzącym, oraz stwarzające mechanizm dotacji projektów innych podmiotów publicznych i sektora niepublicznego. Ten czynnik jest swoistym łącznikiem między unormowaniami generalnymi, a szczegółowymi, dedykowanymi różnym dziedzinom kultury.

W określeniu funkcjonowania podmiotów w sferze kultury kluczową rolę odgrywa ustawa z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, ze zmianami wprowadzonymi 31 sierpnia 2011 r. (Dz.U. 2012, poz. 406)¹¹. Przygotowanie korekt w akcie prawnym wynikało z debaty i wniosków Kongresu Kultury Polskiej, który odbył się w Krakowie w dniach 23–25 września 2009 r. Ważne miało być wyeliminowanie przeszkód, które pojawiały się w prowadzeniu działalności kulturalnej zgodnie z obowiązującym prawem. Główne postulaty dotyczyły rozróżnienia instytucji kultury od instytucji artystycznych¹², ze względu na

¹¹ Ostatnia nowelizacja ustawy nastąpiła wraz z uchwaleniem ustawy z 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustaw regulujących warunki do wykonywania niektórych zawodów, Dz.U. poz. 1505. Przepisy obowiązują od 30 listopada 2015 r. Nie wpływają one w sposób zasadniczy na funkcjonowanie i organizację instytucji kultury.

¹² Podejście to ma swoje uwarunkowania historyczne, bowiem pierwowzorem dla całego dokumentu była przyjęta w połowie lat 80. XX wieku ustawa o instytucjach artystycznych. Wyodrębniła ona katalog tego typu podmiotów, wskazywała ich zadania i ich organizację wewnętrzną. Wówczas pojawił się podział organów założycielskich na: 1) stopnia wojewódzkiego i 2) centralnego, gdzie tę funkcję sprawował Minister Kultury i Sztuki wobec instytucji artystycznych o szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej. Jasno został określony zakres kompetencji dyrektorów (art. 9), którzy nie tylko reprezentowali instytucję artystyczną na zewnątrz, ale również odpowiadali za działalność ideowo-artystyczną i repertuarową. Został stworzony rejestr instytucji artystycznych, który prowadził Minister Kultury i Sztuki. Zmieniało to dotychczasowy proces wpisu i katalogowania instytucji artystycznych, które funkcjonowały jako przedsiębiorstwa państwowe użyteczności publicznej, a ich rejestry prowadziły sądy. Ustawa sankcjonowała procedurę tworzenia, wykreślenia z rejestru i łączenia instytucji artystycznych. Ustawa z 28 grudnia 1984 r. o instytucjach artystycznych, Dz.U. nr 60, poz. 304. Ustawa obecnie nie obowiązuje, została uchylona analizowaną ustawą o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.

odmienny system pracy (w tych pierwszych – ciągły, a w drugich – sezonowy), wprowadzenie kontraktów na czas określony dla kierujących instytucjami kultury oraz umożliwienie prowadzenia instytucji kultury przez osoby prawne i fizyczne. Prezydent Bronisław Komorowski podpisał ustawę we wrześniu 2011 r. i obowiązuje ona od 1 stycznia 2012 r. Dokument stanowi podstawę funkcjonowania w sferze kultury. Zawiera dwie podstawowe tezy. Pierwszą, że niezbywalną rolą państwa jest zaangażowanie w kulturze, oraz drugą, że te działania należą do rządu, który przez instytucje kultury dostosowuje wewnętrzne standardy do zmieniającego się świata i modyfikuje system zarządzania w przestrzeni sektora artystycznego.

Ustawa wyznacza cele i główne zadania formalnego, a nie ideowego działania. Choć ustawodawca nie definiuje, co rozumie pod pojęciem kultura, co może wydawać się dużym uchybieniem, wskazuje jednak, czym jest działalność kulturalna i w jaki sposób powinna być realizowana. W myśl art. 1 polega ona na realizowaniu kilku elementów: 1) tworzeniu, 2) upowszechnianiu, 3) ochronie kultury, 4) sprawowaniu mecenatu przez państwo (i jednostki samorządu terytorialnego), polegającym na wsparciu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami, 5) wsparciu finansowym działań związanych z polityką kulturalną państwa¹³ (szczebla centralnego i jednostek podziału terytorialnego), realizowanych przez instytucje kultury i inne placówki nienależące do sektora finansów publicznych. Jak wynika z powyższego, naczelnym zadaniem państwa w wypełnianiu polityki kulturalnej w obecnym czasie jest wspieranie finansowe różnych form działalności kulturalnej i twórczości artystycznej. Dotyczy to zarówno instytucji publicznych, jak i niepublicznych. Przepisy ustawy wskazują również podmioty działalności kulturalnej, czyli formy organizacyjne, i wyróżniają w szczególności – teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury.

Podmiotami właściwymi do organizacji działalności kulturalnej są: właściwy minister (nie tylko kultury i ochrony dziedzictwa narodowego,

¹³ Pojawia się termin polityki kulturalnej państwa w odniesieniu do wspierania przez właściwego ministra do spraw kultury i dziedzictwa narodowego zadań realizowanych w danym roku kalendarzowym. Można wysnuć wniosek, że priorytety w sferze kulturalnej są uwarunkowane polityką i podejściem ideowym konkretnej opcji politycznej. Oprócz istotnego wsparcia finansowego przez państwo działań w sferze kultury ważne są założenia doktrynalne rządzących. Tym samym stosowanie terminu polityka kulturalna jest w pełni uzasadnione, gdyż ekonomiczne uwarunkowania nie deprecjują doktrynalno-ideowych działań władzy w sferze kultury.

ale również szefowie resortów, którym podległe są instytucje kultury, między innymi: rolnictwa – Centralna Biblioteka Rolnicza, obrony narodowej – Muzeum Wojska Polskiego czy Reprezentacyjny Zespół Artystyczny Wojska Polskiego), oraz kierownicy urzędów centralnych, którzy mają prawo tworzenia państwowych instytucji kultury oraz, jak już wspomniano, jednostki samorządu terytorialnego, które powołują samorządowe instytucje kultury. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Jednym z najważniejszych elementów stało się stworzenie mechanizmu konkursowego dla dyrektorów placówek kultury, co ma gwarantować rozwój instytucji.

Pierwszym aktem prawnym, który bezpośrednio nie łączy się ze sferą kultury, choć ma istotne znaczenie z punktu widzenia ochrony, utrzymania i kształtowania tożsamości narodowej, jest ustawa o języku polskim¹⁴. W preambule dokumentu podkreślono, że stanowi on podstawowy element narodowej tożsamości i jest dobrem narodowej kultury, która daje istotny wkład w budowę wspólnej, różnorodnej kulturowo Europy. Język jako komunikator społeczny jest podstawą ciągłości i rozwoju wspólnoty, dlatego istotne stało się uchwalenie prawa w celu jego ochrony i powinnością wszystkich instytucji państwa i obywateli jest jego pielęgnowanie. Protekcjonizm względem języka polskiego polegać ma w szczególności na: dbaniu o poprawne używanie i doskonalenie sprawności językowej jako narzędzia międzyludzkiej komunikacji, przeciwdziałaniu jego wulgaryzacji, szerzeniu wiedzy o nim i jego roli w kulturze, szerzeniu szacunku dla regionalizmów i gwar oraz przeciwdziałaniu ich zanikowi, promocji języka w świecie i wspieraniu nauczania języka polskiego w kraju i za granicą.

Również nieodnoszące się wprost do działań artystycznych jest ustawodawstwo związane z działalnością prasową i telewizyjno-radiową. Ta przestrzeń aktywności ma jednak bezpośredni związek ze swobodą wypowiedzi, dlatego warto wskazać najważniejsze rozwiązania w tej materii. W zakresie mediów drukowanych obowiązuje ustawa z 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. nr 5, poz. 24, ze zm.). Reguluje ona prasową działalność wydawniczą i dziennikarską, prawa i obowiązki osób wykonujących ten zawód, organizację działalności prasowej, zasady umieszczania i formułowania sprostowań, odpowiedzi, komunikatów i ogłoszeń oraz kwestie odpowiedzialności prawnej. Równie ważną z punktu widzenia rynku medialnego w naszym kraju jest ustawa z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. 2016, poz. 639). Dokument ten kształtuje pluralny rynek

¹⁴ Ustawa z 7 października 1999 r. o języku polskim, Dz.U. nr 90, poz. 999, ze zm.

mediów w Polsce. Analogicznie jak w przypadku prasy ustawodawca określił, że odbiór krajowych i zagranicznych programów oraz audiowizualnych usług medialnych przeznaczonych przez dostawców usług medialnych do powszechnego odbioru jest wolny z zachowaniem warunków określonych przepisami prawa. Tym samym nie może być ograniczenia dla odbiorców dostępu do programów radiowo-telewizyjnych, chyba że są sprzeczne z obowiązującym ustawodawstwem, np. przez propagowanie niewłaściwych treści i wartości.

Akty prawne bezpośrednio dedykowane sferze kultury można zakwalifikować do ustawodawstwa zgodnego z definicją dziedzictwa kulturowego¹⁵ i służyć jego ochronie, co jest potwierdzeniem wagi art. 5 konstytucji, który wskazuje, że: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego*. W tym zakresie dotyczą one materii ochrony zabytków, archiwaliów, funkcjonowania muzeów, bibliotek oraz sektora kinematograficznego, który jako jedyna z dziedzin sztuki ma dedykowaną regulację ustawową.

W zakresie ochrony dziedzictwa narodowego podstawową rolę odgrywa ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U 2014, poz. 1446). Dokonała ona unormowania pojęcia „zabytek”, który należy rozumieć, że jest to: *każda nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części i zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na jego wartość historyczną, artystyczną lub naukową*. Należy zauważyć, że regulacja w minimalnym stopniu wiąże się z bieżącą działalnością twórców, a do zabytków zaliczamy elementy, które łączą się w głównej mierze z przeszłością. Termin ten kojarzy się z pojęciami „dziedzictwo narodowe” czy „skarby narodowe”. Dlatego też ustawa ma kluczowe znaczenie dla zachowania tożsamości narodowej i wypełniania litery konstytucji.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu zadań przez organy administracji publicznej w zakresie: 1) zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, 2) zagospodarowania i utrzymania oraz zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, 3) udaremniania niszczenia i dewastacji, 4) przeciwdziałania kradzieżom, zaginięciom i nielegalnemu wywozowi, 5) kontroli stanu zachowania zabytków. Natomiast

¹⁵ Dziedzictwo kulturowe, zgodnie z aktem konstytucyjnym Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), to czuwanie nad zachowaniem i ochroną światowej spuścizny książek, dzieł sztuki, zabytków historii i nauki, za: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/teksty/Akt_Konstyt.doc [dostęp: 10 sierpnia 2014 r.].

opieka, której poddane są zabytki, spada na właścicieli (państwo, osoby prawne, fizyczne) i posiadaczy przez: 1) naukowe badanie i dokumentowanie, 2) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz wszelkich robót budowlanych, 3) zabezpieczenie i utrzymanie obiektu w jak najlepszym stanie, 4) popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o jego znaczeniu dla historii.

Istnieje kilka form ochrony zabytków. Pierwsza to wpis do rejestru zabytków, dokonywany przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Nieruchomości mogą być oznaczone specjalnym znakiem informującym, że zabytek podlega ochronie. Druga to uznanie za pomnik historii. Aktu tego dokonuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Może być to zabytek nieruchomy, wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury. Pomniki historii mogą być przedstawione, przez ministra właściwego w sprawach kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Międzynarodowemu Komitetowi Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO do wpisu na „Listę światowego dziedzictwa”. Trzecią formą jest utworzenie parku kulturowego, który tworzy rada gminy na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Celem tego działania jest zachowanie wyróżniających się kulturowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej. Ostatnia forma to ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub w decyzjach dotyczących ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego, drogowej, linii kolejowej, lotniska czy w warunkach zabudowy.

Do sporządzania programów opieki nad zabytkami podstawą jest prowadzenie ewidencji zabytków, która ma charakter trójstopniowy. Realizowana jest na szczeblu: 1) krajowym przez Generalnego Konserwatora Zabytków i dotyczy zbioru kart znajdujących się w ewidencjach zabytków wojewódzkich, 2) wojewódzkim przez wojewódzkiego konserwatora zabytków i prowadzi on ewidencję zabytków znajdujących się na terenie województwa, 3) gminnym przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Organami ochrony zabytków są: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków, będący sekretarzem lub podsekretarzem w ministerstwie właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, oraz wojewoda, w którego imieniu zadania i kompetencje wykonuje wojewódzki konserwator zabytków, powoływany przez wojewodę za zgodą Generalnego Konserwatora Zabytków.

Prawo dotyczące zakresu i form realizowania przez państwo zadań z obszaru dziedzictwa kulturowego zostało sformułowane w ustawie o muzeach¹⁶. Przepisy tego aktu wprowadzają definicję muzeum jako jednostki organizacyjnej nienastawionej na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej i światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwienie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. W przywołanej ustawie została uregulowana organizacja muzeów, która zgodna jest z modelem zaprezentowanym w ustawie o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Możemy wyróżnić (1) muzea państwowe, gdzie organem założycielskim jest właściwy minister oraz kierownicy urzędów centralnych, oraz (2) muzea samorządowe utworzone lub przejęte przez organy samorządu terytorialnego. Wprowadzono jeszcze jedną możliwość (3) muzeów prywatnych, które mogą być powoływane przez osoby fizyczne, osoby prywatne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

W celu katalogizacji funkcjonujących muzeów istnieje wykaz muzeów oraz rejestr prowadzony przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Rejestr stanowi ewidencję muzeów, które prezentują wysoki poziom merytorycznej działalności i znaczenia zbiorów. Wpis uzależniony jest od kilku czynników: znaczenia posiadanych zbiorów danej instytucji kultury, zespołu wykwalifikowanych pracowników, pomieszczeń i stałego źródła finansowania. Muzea rejestrowane korzystają ze szczególnej ochrony i wsparcia finansowego państwa. W myśl wskazanych przepisów muzea rejestrowe nie są jednocześnie państwowymi instytucjami kultury. Większość jest prowadzona przez podmioty samorządowe.

W zakresie ochrony zbiorów drukowanych, audiowizualnych i dźwiękowych, które stanowią niepodważalne dziedzictwo narodowe, w myśl przytoczonej definicji, obowiązuje ustawa z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2012, poz. 642). Ustawodawca określa, że biblioteki i gromadzone zbiory stanowią dobro narodowe i służą zachowaniu dziedzictwa narodowego, tym samym tworzą spuściznę dla kolejnych pokoleń. Rolą ich

¹⁶ Ustawa z 21 listopada 1996 r. o muzeach, Dz.U. 1997, nr 5 poz. 24, została znowelizowana w maju 2007 r. ze względu na konieczność dostosowania przepisów do uchwalonej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i uchylenia ustawy o ochronie dóbr kultury.

jest organizowanie i zapewnianie dostępu do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej. Ustawowo zagwarantowany jest powszechny, bezpłatny dostęp do zasobów w bibliotekach – w instytucjach, których organem założycielskim jest minister i kierownicy urzędów centralnych oraz jednostki samorządu terytorialnego. Jest możliwe pobieranie opłaty tylko za usługi bibliograficzne, informacyjne, reprograficzne, za wypożyczenie materiałów audiowizualnych, za zniszczenie, uszkodzenie, niezwrócenie w terminie lub w ogóle woluminów. Tym samym realizowana jest zasada społecznego dostępu do dóbr kultury. Nie ma kategorii ekskluzywności względem gromadzonego księgozbioru.

Specyficzne miejsce w zbiorze praw dotyczących spuścizny kulturowej zajmuje, już kilkakrotnie nowelizowana, ustawa z 30 czerwca 2005 r. o kinematografii (Dz.U. nr 132, poz. 1111, ze zm.). Można zauważyć, że pełni ona funkcję podobną do ustawy o bibliotekach, gdyż formułuje naczelne zasady, które określają pielęgnowanie i ochronę dorobku filmowego oraz wspieranie produkcji filmowej. Równocześnie jest to jedyny przykład regulacji prawnej adresowanej do konkretnej dziedziny sztuki i twórców z nią związanych. Za kinematografię ustawodawca przyjmuje twórczość filmową, produkcję filmów, usługi filmowe, dystrybucję i rozpowszechnianie filmów rozumiane jako działalność kin, promocja twórczości filmowej oraz gromadzenie, ochronę i upowszechnianie zasobów sztuki filmowej.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. w szeroki sposób interpretuje zakres praw i wolności obywatelskich, w tym dotyczących gwarancji wypowiedzi artystycznej. Tym samym zapisy normatywne ustawy zasadniczej nie ograniczają się tylko do politycznego wymiaru. Najważniejszym przepisem, który wielokrotnie przywoływany był przez twórców jako podstawowa gwarancja swobody twórczej, jest art. 73: *Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr nauki*. Jak zauważają prawnicy, w tym artykule ujęto pięć wolności: 1) wolność twórczości artystycznej, 2) wolność badań naukowych, 3) wolność ogłaszania wyników twórczości i badań naukowych, 4) wolność nauczania, 5) wolność korzystania z dóbr kultury¹⁷. Łatwo zauważyć, że pierwszorzędne jest twórcze działanie, bowiem cztery pierwsze wolności mają charakter czynny i odnoszą się do tworzenia, ogłaszania i nauczania, a ostatnia to gwarancja dostępu do tego, co już zostało w pewien sposób ustalone i stworzone¹⁸.

¹⁷ M.M. Bieczyński, *Prawne granice wolności twórczości artystycznej w zakresie sztuk wizualnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 91–92.

¹⁸ *Ibidem*, s. 92.

Powyższy zbiór aktywności składa się na katalog praw w zakresie twórczości artystycznej, a nawet szerzej – w sferze kultury. Buduje się logiczny ciąg, gdyż wolność twórczości artystycznej i możliwość jej ogłaszania wzbogaca zbiór dóbr kultury, z których może korzystać ogół społeczeństwa i staje się inspiracją dla kolejnych pokoleń artystów.

Można uznać ten przepis za podstawowy dla swobody twórczej, wolności ekspresji i niezależnego kształtowania światopoglądu artystycznego, co ważniejsze, daje on prawo nadrzędne do prezentacji i ekspiacji swojej twórczości artystycznej. Jednak istnieje pewna prawna luka. Choć, jak zauważono, obowiązuje ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, to stwierdzono, że nie definiuje ona, co oznacza i zawiera pojęcie kultura, jedynie określa formy działalności kulturalnej. Analogicznie żaden akt prawny w Polsce nie precyzuje, co zaliczamy do twórczości artystycznej. Nie istnieje wykładnia legalna, tylko potoczna, która mówi, że są to działania związane z procesem tworzenia dzieła sztuki.

W polskim rozumieniu na zakres swobody artystycznej składają się konkretne wolności, a wśród najczęściej wymienianych w literaturze można przytoczyć: (1) *swoboda tworzenia sensu stricto*, (2) *swoboda podejmowania i prowadzenia działalności artystycznej i kulturalnej*, (3) *swoboda wyboru miejsca i formy prowadzenia działalności artystycznej*, (4) *swoboda określania przedmiotu, zakresu i tematyki twórczości*, (5) *swoboda wyboru metody twórczej*, (6) *swoboda ogłaszania, upubliczniania i rozpowszechniania dzieł*¹⁹. To katalog niepełny, ale wskazuje kierunki wynikające z konstytucyjnej gwarancji. Określa, że wolność wypowiedzi artystycznej normuje nie tylko sam akt kreacji, ale również aspekt kształtowania działalności kulturalnej, wolnego wyboru przedmiotu przedstawienia oraz swobodę ekspozowania swoich prac.

Można zauważyć, że definicja, której podstawą miałyby być tylko przytoczone wyżej akty prawne, nieuwzględniające wymiaru praktycznego działań władz różnego szczebla, brzmiałaby: polityka kulturalna to zaangażowanie państwa w sferę kultury dla wypełniania zasady społecznego uczestnictwa w kulturze przez stworzenie mechanizmu organizacji, finansowania i wsparcia zadań z tego zakresu zgodnych z wartościami i ideaми propagowanymi w społeczeństwie oraz działanie na rzecz pełnej ochrony dziedzictwa kulturowego przy całkowitym zachowaniu niezależności artystów, która wyraża się w swobodzie twórczej i autonomii, od władz publicznych czy instytucji kultury.

¹⁹ *Ibidem*, s. 93.

Polityka kulturalna państwa po roku 1989 – uwagi ogólne

Proces transformacji zapoczątkowany w Polsce w roku 1989, związany z: po pierwsze, kształtowaniem nowego systemu politycznego, uwzględniającego zasady państwa prawa, pluralizmu życia politycznego, w tym zmianę hierarchii wartości światopoglądowych oraz zapewnieniu demokratycznych, stabilnych rządów; po drugie, powstaniem pluralistycznej sceny partyjnej; po trzecie, tworzeniem nowego ustroju społeczno-gospodarczego, polegającego na zmniejszeniu udziału sektora państwowego w zarządzaniu, prywatyzacji, wprowadzeniu zasady gospodarki rynkowej, i, po czwarte, powstaniem nowych sojuszy i powiązań międzynarodowych²⁰, oddziaływał w sposób zasadniczy na przemiany w dziedzinie kultury. Zmiany obejmowały szerokie spektrum zagadnień, które wpływały na działania w sferze artystycznej. Można wyróżnić zasady generalne owych przemian, które zbudowały i ukształtowały poszczególne polityki kulturalne w kolejnych, wskazanych niżej etapach. Spójnie definiują one podejście do problematyki kultury w ostatnich dwudziestu pięciu latach. Cechą wyróżniającą jest różnorodność modeli realizacji owych polityk, brak ciągłości oraz zauważalny wpływ założeń politycznych na wykonywanie wewnętrznej funkcji państwa w sferze kultury.

Zmiany roku 1989 i ich następstwa wpłynęły w sposób zasadniczy na model zarządzania i podejście do problematyki kultury. Choć traktowana peryferyjnie przez rządzących, ze względu na pierwszoplanowe zaangażowanie w reformy ustrojowe i gospodarcze, stała się elementem transformacji. Zauważyć można cztery płaszczyzny zmian, które dotyczyły sfery kultury²¹. Pierwsza z nich to demokratyzacja, proces zmierzający do przekształcenia dotychczasowych niedemokratycznych form rządów w model demokratyczny. Z punktu widzenia kultury najbardziej symboliczne stało się zniesienie urzędu cenzury przez uchwalenie przez Sejm 11 kwietnia 1990 r. ustawy o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy – Prawo prasowe (Dz.U. nr 29 poz. 173). Przestało istnieć prawne ograniczenie wypowiedzi twórczej. Kolejny aspekt demokratyzacji to proces decentralizacji państwa. Były to reformy terytorialno-prawne, które doprowadziły do powstania trójstop-

²⁰ Na podstawie J. Wojnicki, W. Jakubowski, *Transformacja polityczna państw Europy Środkowej i Wschodniej* [w:] *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Aspra JR, Warszawa 2003, s. 367–374.

²¹ Zaprezentowana klasyfikacja została zaczerpnięta z J. S. Wojciechowski, *Kultura i polityki*, *op. cit.*, s. 109–114.

niowego samorządu terytorialnego. Owa zmiana wpłynęła w sposób zasadniczy na organizację systemu instytucji kultury w Polsce. Jako następstwo tego przekształcenia, które miało odbicie w ustawodawstwie krajowym, pojawiły się nowe podmioty organów założycielskich dla państwowych i samorządowych instytucji kultury. Dopełnieniem, które odgrywa istotną rolę w kształtowaniu obrazu instytucjonalnego, stał się proces aktywizacji pozarządowych organizacji, stowarzyszeń i fundacji w sferze kultury. Tworzą one obecnie ważny podmiot kreowania zjawisk w płaszczyźnie sztuki, będąc niekiedy istotnymi kreatorami wartościowych zjawisk artystycznych.

Drugi element przemian to przemiana hierarchii wartości światopoglądowych, w tym wartości artystyczno-estetycznych. Trudno mówić o całkowitym przeobrażeniu, raczej to pojawienie się nowych zjawisk, pluralizacji dotychczasowych wyobrażeń ideowych w świecie artystycznym. Założenia doktrynalne realizowane za pomocą metody twórczej, jaką był socrealizm, zniknęły wraz z kresem stalinizmu w Polsce. Po roku 1956 trudno mówić o narzucanych przez władzę ideowych wzorcach. Kultura, oprócz formalnych ograniczeń w postaci funkcjonującego urzędu cenzury, korzystała z „reglamentowanej wolności”. Pewne treści, między innymi związane z metaforycznym i aluzyjnym interpretowaniem sceny politycznej czy też odwołaniami do historii najnowszej, były skrzętnie eliminowane do roku 1989. Jednak użycie środków artystycznych, ranga polskiej sceny, przywołując tylko tę dziedzinę sztuki, sytuowała ją w czołówce światowego teatru. I właśnie prym wiodły zjawiska eksperymentalne, niesztampowe: Teatr Laboratorium Jerzego Grotowskiego, Teatr Cricot 2 Tadeusza Kantora czy silny ruch teatru studenckiego, napiętnowany przez władzę ze względu na poruszaną tematykę obnażającą rzeczywistość. Państwo w swojej aktywności wobec kultury przybierało funkcję kreatora i mecenasa, ale również w okresach konfliktów państwo–społeczeństwo, czego znamiennym przykładem stały się lata pierwszej Solidarności i stanu wojennego, eliminującego niepożądane treści z twórczości korespondujące z bieżącą polityką. Rok 1989 faktycznie powinien znieść zaangażowanie państwa w sferę kultury, dając jej szansę nieskrępowanej ideowej ekspiacji. Jednak w kolejnych latach pojawiały się tendencje wpływania na działania w tej dziedzinie. Warto podkreślić, że bezpośrednio po przełomie i w początkowym okresie transformacji wykazywano prymat pieniądza – jako nadrzędnej kategorii w podejściu do instytucji kultury. Pojawiały się tendencje likwidacji tychże podmiotów oraz próby prywatyzacji, co zamierzano uczynić w warszawskim Teatrze Dramatycznym. Kolejni ministrowie odpowiedzialni za sprawy kultury ze zmiennym szczęściem wpływali na kształtowanie ideologiczne działalności artystycznej. Znamiennym przykładem była decyzja

Kazimierza Dejmka stworzenia pisma „Wiadomości Kulturalne”, finansowanego z budżetu centralnego, a będącego analitycznym przeglądem zdarzeń w kulturze. Silne tendencje wpływania można wykazać podczas pierwszego sprawowania urzędu przez Kazimierza Michała Ujazdowskiego, gdy rozpoczął się wyrazisty proces ograniczeń w sferze kultury związany z wystawami w warszawskiej Zachęcie i prezentacjami w tym miejscu prac Piotra Uklańskiego i Maurizio Catellana.

Trzeci zakres zmian, który dokonał się po roku 1989, wiązał się z otwarciem Polski na Zachód. W relacjach międzynarodowych w płaszczyźnie kultury miejsce dwustronnych umów, które były dominujące w dawnych państwach socjalistycznych, zaczęła zajmować współpraca wielostronna w ramach organizacji międzynarodowych. Akces w roku 1991 do najważniejszej organizacji naszego kontynentu realizującej zadania ze sfery kultury – Rady Europy – jest tego najważniejszym przykładem. Podobnie wstąpienie do Unii Europejskiej (w roku 2004) wpłynęło w sposób zasadniczy na działania w tej materii. Bowiem uczestnictwo sprzyja współpracy z państwami członkowskimi, a udział w realizowanych różnorodnych programach z szerokiego wachlarza komponentów kultury i mediów wzbogaca rodzimą świadomość w tym zakresie. Można zauważyć i odwrotną prawidłowość. Poprzez kulturę budowana jest pozycja naszego kraju. Najlepszym przykładem była polska prezydencja Rady Unii Europejskiej w drugiej połowie roku 2011. Wydarzenia artystyczne stały się elementem naszej aktywności europejskiej w owym okresie. Najważniejszym wyrazem było zorganizowanie we Wrocławiu Europejskiego Kongresu Kultury. W stolicy Dolnego Śląska w roku 2016 realizowana jest Europejska Stolica Kultury – flagowy program Unii Europejskiej w tej dziedzinie, dający niepowtarzalną szansę promocji oraz ukazania najcenniejszych zjawisk naszego życia artystycznego, współgrającego z zaangażowaniem społecznym. Ale nie jest to tylko satysfakcja duchowa, również wsparcie materialne. Dzięki programom strukturalnym i celowym dokonano licznych rewitalizacji budynków, przestrzeni i sal, przeznaczonych na działalność artystyczną.

Równoległe z procesem integracji pojawiły się dyskusje o zagrożeniu polskiej kultury. Dlatego ważne stało się dążenie do ochrony tożsamości poprzez uchwalenie między innymi ustawy o języku polskim, ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami itp. Również zbliżanie prawa krajowego z europejskim obejmuje ustawodawstwo dotyczące prawa autorskiego i prawach pokrewnych. Promocja polskiej kultury za granicą odbywa się wieloaspektowo. Z jednej strony służy temu funkcjonowanie Instytutu Adama Mickiewicza i innych państwowych instytutów działających w sferze kultury, które w celach statutowych realizują zadania kreowania

pozytywnego obrazu Polski poza granicami. Z drugiej strony to funkcjonujące pod auspicjami Ministerstwa Spraw Zagranicznych, posiłkujące się instrumentami dyplomacji publicznej i kulturalnej, dwadzieścia cztery instytuty polskie, umacniające pozycję polityczną, gospodarczą i kulturalną naszego kraju w oczach międzynarodowej wspólnoty.

Ostatni czynnik, będący konsekwencją zmian roku 1989, to transformacja rynkowa kultury. Związany jest z wycofywaniem się państwa na rzecz innych podmiotów z zarządzania i finansowania w tym zakresie. W pierwszych latach przemian był to proces niezwykle szybki, zakładający idealistycznie możliwość finansowania działań artystycznych przez rodzący się młody polski biznes oraz kapitał. Jednak w ciągu dwudziestu pięciu lat nie udało się stworzyć korzystnego mechanizmu wsparcia przez prywatne firmy działań w płaszczyźnie kultury. Tego typu zdarzenia mają charakter przypadkowy. Zazwyczaj łączą się z kalkulacją sponsorującego o korzyściach wizerunkowych, gdyż nie ma żadnego systemu dającego szansę uprzywilejowania np. w systemie podatkowym biznesu wspierającego sztukę. To jedno z najmniej pomyślnych rozwiązań, które wymaga interwencji i działania ze strony państwa. Negatywnym elementem jest zainteresowanie prywatnych inicjatyw głównie wsparciem imprez komercyjnych, przynoszącym wymierny zysk rozpoznawania marki. Szczątkowo jawi się dotowanie sztuki „wysokiej”. Brakuje wytworzenia zwyczaju polegającego na korzyściach wizerunkowych łożenia na jej rzecz, nie ma ona bowiem charakteru masowego. Odchodzenie władzy centralnej od ingerencji w sferze kultury, przez pozostawienie sobie w dyspozycji bardzo wąskiej grupy zarządzanych i finansowanych podmiotów, doprowadziło do sytuacji przekazania ich, zgodnie z reformą administracyjną, w gestię samorządów różnego szczebla. Początkowo były traktowane one przez lokalne władze marginalnie i peryferyjnie. Na początku XXI wieku można zauważyć odwrotny trend. Kultura to ważny element promowania regionu i poszczególnych miast. Ale nie wszędzie tak się dzieje. Znane są przypadki corocznego obniżania dotacji, przy niezmiennych oczekiwaniach organu założycielskiego co do realizacji pełnego programu. Mają ona różnorodne znamiona: od politycznych różnic wobec prezentowanych treści w podległych podmiotach do strukturalnych, niekończących się i nieuniknionych oszczędności. Można zauważyć nieustanny spór między prowadzącymi instytucję kultury a organami założycielskimi o wysokość finansowania oraz niedobory środków dla prowadzenia podległych jednostek. Coraz częściej pojawiają się głosy o dążeniach instytucji kultury wpisania na listę ministerialną, gdyż jest to jedyna gwarancja stabilnej działalności artystycznej. Owe postulaty dotyczą między innymi jednej z najciekawszych obecnie scen w kraju – Teatru Polskiego we Wrocławiu.

Wymienione cztery wyróżniki ukazują nadal trwający proces zmian w sferze kultury. Nie jest to zjawisko skończone, gdyż wymaga aktywności państwa dla stworzenia sprawnego i funkcjonalnego modelu działania – atrakcyjnego i funkcjonalnego dla twórców, odbiorców oraz potencjalnie wspierających działania artystyczne. Owych dwadzieścia pięć lat doprowadziło do jeszcze jednego ważnego zjawiska – degradacji roli artysty-twórcy w społeczeństwie. Ranga podmiotowa, jaką mieli twórcy w okresie PRL, faktycznie w dniu dzisiejszym nie istnieje. Wynika ona z konsekwencji zmian, mechanizmów gospodarki rynkowej, gdy formy zabezpieczenia socjalnego, gwarancje ekonomiczne zostały zastąpione regulacją rynku, ale również podejściem do samej roli kultury. Krzewiciele wartości, autorytety, piewcy sztuki zostali zastąpieni przez skomercjalizowany świat reklamy i sztuki popularnej, w której główną rolę odgrywa celebrytstwo i obecność w mediach, a nie wiedza i umiejętność. Odbudowanie pozycji faktycznie nie jest możliwe, gdyż zmieniła się rola mediów i mechanizm rynkowy. Postrzeganie i oczekiwania społeczne konstruowane przez system edukacyjny oraz codzienny świat komercji i poszukiwania taniej sławy wypierają ze świadomości społecznej sztukę wysoką oraz wiedzę na temat jej autorów.

Podejście do materii kultury nie było jednorodne po roku 1989. Możemy wyróżnić kilka etapów, które definiują ujęcia polityk kulturalnych poszczególnych opcji politycznych sprawujących w tym okresie władzę szczebla centralnego. Nie był to proces ciągły, raczej zachwiany, pisany okolicznościami i przypadkowością, a najczęściej precyzowała go osoba ministra odpowiedzialnego za sprawy kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Etapy polityki kulturalnej państwa

Przedstawiony poniżej katalog, niepełny ze względu na ograniczenia objętości tekstu, ukazuje priorytety poszczególnych rządów w zakresie kultury. Przedstawia głęboki związek polityki i kultury, zależność wynikającą z programowych założeń kolejnych koalicji rządzących. Trudno mówić o kontynuacji wytycznych, to raczej indywidualne rozwiązania wynikające ze sprawowania władzy przez różne strony polityczne²².

²² Przedstawiona periodyzacja została zaczerpnięta z: J. Purchla, *Kultura a transformacja Polski*, „Rocznik Międzynarodowego Centrum Kultury” 2001, nr 10; G. Praweńska-Skrzypek, *Polityka kulturalna polskich samorządów*, *op. cit.*, s. 19–24; A. Wąsowska-Pawlik, *Polityka kulturalna Polski 1989–2012*, *op. cit.*, s. 113–121, oraz M. Kubiak, *Kulturowe uwarunkowania obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2012, s. 213–219.

Lata 1990–1991 charakteryzowały się odrzuceniem aspiracji państwa do zarządzania kulturą. Rozpoczęto prywatyzację rynku książki oraz rynku muzycznego, zapoczątkowano proces decentralizacji zadań z zakresu kultury przez przejście przez gminy większości placówek upowszechniania kultury: bibliotek, domów kultury, niektórych muzeów i teatrów. Kluczowe w tym czasie stało się uchwalenie obowiązującej do dziś, choć z licznymi poprawkami, wskazanej już ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.

Lata 1992–1993 przyniosły intensyfikację zaangażowania państwa w sferę kultury. Wymiernym przykładem było przyjęcie przez Radę Ministrów 10 sierpnia 1993 r. dokumentu „Polityka kulturalna państwa. Założenia”. Jednym z ważniejszych elementów tego podejścia stało się nadanie nowej treści terminowi polityka kulturalna: *Polityka kulturalna w naszym kraju nigdy już bowiem nie będzie polegać na sprawowaniu scentralizowanego zarządu i ideologicznej kontroli nad życiem kulturalnym i działalnością instytucji kultury. Polityka kulturalna nie może wprowadzić stronić od wyboru wartości, jednak nie powinna być włączana w doraźne spory ideologiczne. Powinna też być poddawana ocenie nie tylko poprzez krytykę artystyczną, ale także poprzez opinię publiczną – sędzią kompetentnym może być i krytyk, i podatnik*²³. Dokument wskazywał główne zadania i priorytety, do których należały: ochrona dziedzictwa narodowego, ochrona książki, kultura artystyczna, kinematografia, kultura lokalna oraz szkolnictwo artystyczne i edukacja kulturalna.

Kolejny okres to 1993–1997 i dalszy proces decentralizacji państwa. W listopadzie 1994 r. stworzono dokument „Zadania Ministerstwa Kultury i Sztuki 1995–1997”, który określił rolę mecenatu państwowego oraz wskazywał trzy priorytety: pomoc całej sferze książki i rozwój czytelnictwa; ochrona dziedzictwa narodowego oraz edukacja kulturalna²⁴. 18 lutego 1997 r. prezydent Aleksander Kwaśniewski podczas spotkania z 200 twórcami z całego kraju przedstawił „Kartę kultury polskiej”²⁵. Dokument miał charakter deklaracyjny, bowiem jego autor nie miał kompetencji działania w zakresie kultury. Akcentowano w nim: rolę państwa jako podstawowego mecenasa kultury, zwiększenie nakładów na kulturę, dążenie do zmiany

²³ „Polityka kulturalna państwa. Założenia”, Ministerstwo Kultury i Sztuki, [Warszawa 1993], s. 3.

²⁴ Por. „Zadania Ministerstwa Kultury i Sztuki 1995–1997”, Warszawa, listopad 1994, Ministerstwo Kultury i Sztuki, [Warszawa 1994], s. 5, [materiał powielony]. W literaturze przedmiotu występuje błędne wskazanie dat 1996–1997.

²⁵ Za: „Notatki Płockie” 1997, nr 1, s. 3–6. Prace nad dokumentem zostały zapoczątkowane 8 maja 1996 r. i kontynuowano je podczas sześciu spotkań.

systemu finansowania kultury, stworzenie fundacji działających na rzecz kultury, zmiany w zarządzaniu kulturą i postulat utworzenia Instytutu Polskiego służącego promocji kultury w świecie. Ten okres charakteryzuje się wzrostem wydatków z budżetu państwa na kulturę z 0,69% do 0,82%. To również intensywny czas uchwalania nowych aktów prawnych dla konkretnych dziedzin kultury, co kształtowało ład organizacyjny w tym zakresie.

Lata 1997–2001 charakteryzowały się wolą państwa zaangażowania w sferę kultury, przy dalszej decentralizacji kompetencji wynikającej z reformy terytorialnej kraju. W roku 1998 przedstawiono dziesięć priorytetów, w których preferowane były ochrona dziedzictwa kulturowego oraz promocja kultury za granicą. W marcu 1999 r. został wydany dokument „Kierunki polityki kulturalnej rządu”, gdzie za podstawowe zadania uznano: podtrzymywanie i rozwój wspólnoty narodowej i obywatelskiej, zachowanie i propagowanie dziedzictwa narodowego, kształtowanie zasad wspierania twórczości i edukacji kulturalnej oraz promocja kultury polskiej za granicą. Należy zauważyć życzeniowy charakter założeń i faktyczny brak praktycznych rozwiązań dla sfery kultury. To również okres deficytu budżetowego i niedoborów finansowych dla instytucji kultury oraz pierwszych znaczących dążeń do ograniczania wolności wypowiedzi artystycznej²⁶.

Kolejny okres to lata 2001–2005. W kwietniu 2002 r. minister Andrzej Celiński podczas debaty „Szansa dla kultury” zaprezentował „Projekt zmian organizacji i finansowania kultury”. Nie było to wskazanie kolejnych priorytetów, ale przedstawienie kompleksowej reformy sektora kultury w naszym kraju. Założenia mówiły między innymi o: finansowaniu jej ze środków budżetu państwa na poziomie 1%; przeznaczeniu na jej rzecz części dochodów z gier liczbowych i loterii; zrównaniu dostępu do środków na kulturę przez organizacje pozarządowe; wprowadzeniu kontraktów menadżerskich oraz uwolnieniu kultury od politycznego, doraźnego sterowania. Nic nie udało się zrealizować z tych planów. Waldemar Dąbrowski, który sprawował urząd od roku 2002, zapoczątkował proces finansowania projektów związanych z kulturą i dziedzictwem kulturowym w ramach unijnych funduszy strukturalnych. Za jego urzędowania przygotowano „Program Narodowej Strategii Rozwoju Kultury 2004–2007”, poszerzony następnie do roku 2013. Narzędziem realizacji założeń stały się programy operacyjne, których było 11, i stanowią one do dziś jeden z najważniejszych

²⁶ Zob. *Spis wypadków cenzorskich 1989–2010* [w:] J. Dąbrowski, *Cenzura w sztuce polskiej po 1989 roku. Artyści, sztuka i polityka*, t. 2, Warszawa 2014, s. 690–737; J. Miñałto, *Kronika wypadków cenzorskich. Ostatnie lata*, „Notatnik Teatralny” 2006, nr 39–40, s. 9–23, oraz *idem, Kronika wypadków cenzorskich. Ostatnie lata. Kontynuacja*, „Notatnik Teatralny” 2007, nr 45–46, s. 252–272.

elementów finansowania działań kulturalnych, od promocji twórczości do rozwoju infrastruktury. Wnioski oceniane są przez zespoły sterujące, choć powoływane przez ministra, co w części uniezależniło decyzje od wpływu politycznego.

Lata 2005–2007 charakteryzują się zmianą wektorów polityki kulturalnej. To zwrócenie się ku historii i przeszłości. Wśród programów operacyjnych pojawił się między innymi „Patriotyzm jutra”. Sztandarowym projektem ministra Kazimierza Michała Ujazdowskiego stał się „Pakiet dla dziedzictwa narodowego” zaprezentowany 30 marca 2007 r.²⁷. Głównymi założeniami były: zwiększenie nakładów na finansowanie zabytków, reforma strukturalna służb konserwatorskich oraz usprawnienie funkcjonowania muzeów.

Ostatni okres przypada na lata 2007–2015 i ministerialne rządy Bogdana Zdrojewskiego i Małgorzaty Omilanowskiej. Funkcjonowanie i osiągnięcia resortu zostały zawarte w dokumencie „Działania Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w latach 2008–2015”²⁸. Ukazuje on wieloaspektowe podejście do sfery kultury, z mniejszą retoryką narodową. Cechą nadrzędną była uniwersalizacja i odwołania do wartości ogólnoludzkich i współpracy europejskiej. Należy podkreślić sprawnie działający system programów operacyjnych, zwiększenie obecności kraju na arenie świata, kultura była jednym z najważniejszych elementów polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Istotne były nakłady na rewitalizację zabytków, edukacja kulturalna i artystyczna. Cechą wyróżniającą stało się odejście od programowo-ideologicznych założeń, a budowanie wieloaspektowego, sprawnego mechanizmu wsparcia dla wielu dziedzin kultury.

Rok 2015 zakończył się zwycięstwem parlamentarnym Prawa i Sprawiedliwości. Kolejne miesiące wskażą nowe kierunki działania resortu i tym samym wytyczą nową politykę kulturalną państwa.

Modele polityki kulturalnej na świecie

Zaprezentowany model polityki kulturalnej w Polsce należy zestawić z innymi wzorcami obowiązującymi na świecie. Warto zauważyć, że każdy z poniższych nie jest spójny z naszymi rozwiązaniami i cechuje się oryginalnością oraz swoistymi wyróżnikami. Celem tej części artykułu nie jest dokonanie pełnej analizy, ale wskazanie elementów wyróżniających mode-

²⁷ K.M. Ujazdowski, *Mecenat pełnowymiarowy*, www.ujazdowski.pl [dostęp: sierpień 2014 r.].

²⁸ Dokument znajdował się na stronie www.mkidn.gov.pl [dostęp: listopad 2015 r.].

le polityk kulturalnych. Wskazane przykłady dotyczą rozwiązań przyjętych we Francji, Wielkiej Brytanii, Niemczech i Stanach Zjednoczonych²⁹. Rozpatrując poszczególne państwa z punktu widzenia ich formy, należy zwrócić uwagę na odmienny podział struktury wewnętrznej: w dwóch przypadkach są to kraje jednolite (unitarne), w dwóch złożone (federacje). I właśnie charakter rozczłonkowania wpływa w sposób zasadniczy na funkcje i zadania państwa w sferze kultury.

Krajem, który kładzie szczególny nacisk na budowanie i kształtowanie poprzez kulturę swojej pozycji w świecie oraz wspieranie inicjatyw wewnętrznych na rzecz rozwoju sztuki, szacunku wobec dziedzictwa i dążenia do powszechnego dostępu do wytworów kultury, jest Francja. Ogólne przekonanie społeczne w tym kraju opiera się na tym, że kultura jest jednym z podstawowych elementów rozwoju i to zarówno społecznego, jak i gospodarczego. To kultura buduje prestiż i rangę Francji. Czasy wielkiej rewolucji zdefiniowały rolę państwa, które przejęło nie tylko rolę monarchy, ale i kościoła, również jako patrona wobec sztuki i artystów. Historyczne uwarunkowania wpływają na dzisiejsze regulacje. Wskazują one na podstawową rolę państwa w odpowiedzialności za ochronę i udostępnianie dziedzictwa kulturowego oraz konstytucyjną gwarancję dostępu do kultury dla wszystkich obywateli. Do realizacji owego zadania powołane jest i wyposażone w najważniejsze prerogatywy, funkcjonujące w każdym rządzie Ministerstwo Kultury i Komunikacji (obecnie urząd ministra sprawuje Fleur Pellerin). Kształtuje ono cele i kierunki polityki kulturalnej państwa. Cechą wyróżniającą jest dekoncentracja. W jej następstwie we wszystkich departamentach kraju działają dyrekcje regionalne ds. kultury (DRAC), będące przedstawicielstwami (agendami) ministerstwa. One wspierają finansowo oraz organizacyjnie i personalnie lokalne podmioty działające w sferze kultury, wdrażają rządowe priorytety, które wpisują się w strategię regionów. Nadrzędnym celem, niezależnie od opcji politycznej sprawującej rząd we Francji, jest dążenie do jak najszerszego udostępniania wytworów kultury jak największej liczbie odbiorców. Kolejne dwa zadania to wspieranie twórczości wszystkich dziedzin sztuki oraz szeroki dostęp do dziedzictwa kulturowego.

Drugi spośród krajów charakteryzujących się jednolitą strukturą wewnętrzną to Wielka Brytania. Istotą relacji państwo–kultura jest zasada

²⁹ W przedstawionej analizie wykorzystano: A. Wąsowska-Pawlik, *Polityka kulturalna Polski 1989–2012*, op. cit., s. 109–112. Szerzej problematyka została poruszona przez D. Ilczuk, *Ekonomika*, op. cit., oraz *Europejskie modele polityki kulturalnej*, red. B. Gierat-Bieroń (t. 1 i 2) i K. Kowalski (t. 1), Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej, Kraków 2005–2006.

„przedłużonego ramienia”, która ma wyznaczać granicę między światem polityki a twórców. W tym wypadku nie ma ideowych i doktrynalnych założeń, a cechą wyróżniającą jest sposób zarządzania i finansowania kultury. Dokonuje się to nie bezpośrednio za sprawą polityków i urzędów państwowych, ale przez sieć instytucji pośredniczących – niezależnych podmiotów, które dokonują rozdziału środków pieniężnych w sposób przejrzysty i jasny. Na szczeblu centralnym istnieje Ministerstwo Kultury, Mediów i Sportu (*Department for Culture, Media and Sport*), na którego czele obecnie stoi John Whittingdale. Główne obszary działań ministerstwa to: kultura, sztuka, środki masowego przekazu, przemysł kreatywny, dobra kultury, dziedzictwo kulturowe i naturalne, gry hazardowe, biblioteki, muzea, galerie, sport, turystyka, rynek medialny, telekomunikacja i nowe media oraz Loteria Narodowa. Mimo jednolitej struktury części składowe państwa brytyjskiego (Anglia, Walia, Szkocja, Irlandia Północna) mają dużą niezależność w zakresie kultury. Istotą anglosaskiego modelu polityki kulturalnej jest wspieranie działań w sferze sztuki. Dokonują tego instytucje pośredniczące: nieresortowe ciała publiczne oraz organizacje pozarządowe. Są to: Arts Council England, Creative Scotland, Arts Council of Wales, Arts Council of Northern Ireland. Głównym źródłem finansowania kultury w Wielkiej Brytanii pozostają zyski Loterii Narodowej.

W krajach o strukturze federalnej podejście do materii kultury wygląda odmiennie. Niemcy, będące konglomeratem szesnastu krajów związkowych, zachowują historyczną zasadę kształtowania polityki kulturalnej przez części składowe. Negatywne doświadczenie hitleryzmu, gdy kultura była konstytutywnym elementem budowania teorii wielkiej Niemii, wpłynęły na obowiązujący w dniu dzisiejszym model decentralizacji. W podstawowym składzie gabinetu federalnego nie ma ministra odpowiedzialnego za sprawy kultury. Funkcję tę pełni Minister Stanu do Spraw Kultury i Mediów, obecnie Monika Grütters. Jego rola jest ograniczona do kształtowania legislacji na poziomie narodowym (głównie chodzi o prawo autorskie). Minister odpowiada też za politykę medialną, zagraniczną politykę kulturalną oraz współfinansowanie instytucji i projektów o znaczeniu ponadregionalnym. W każdym landzie znajduje się urząd odpowiedzialny za kulturę, który realizuje założenia zgodne z polityką lokalnej wspólnoty.

Ostatni przykład to model Stanów Zjednoczonych, który potocznie można nazwać wzorcem bez ukierunkowanej polityki kulturalnej. Nadrzędną wartością wspólnoty amerykańskiej pozostaje wolność. Istotą jest ograniczona rola państwa we wpływaniu na jakąkolwiek dziedzinę życia, która mogłaby ograniczyć główną zasadę państwa demokratycznego. Nadrzędne jest kształtowanie świadomego społeczeństwa obywatelskiego, które w par-

tycypacji i uczestnictwie w życiu publicznym znajduje sens i wartość budowania wspólnoty. Rola rządu federalnego we wpływnianiu na sferę kultury jest znikoma. Nie ma wśród departamentów, budujących zaplecze prezydenta, odpowiedzialnego za sferę kultury. Mechanizm amerykański wykształcił model uczestnictwa społecznego w sferze kultury przez korzystny system ulg i odpisów podatkowych. I w ten sposób, pośrednio, można mówić o zaangażowaniu państwa w pobudzanie kultury w Stanach Zjednoczonych. Istotą tego modelu jest dotowanie inicjatyw artystycznych przez osoby prywatne, a nie to tylko wsparcie dla inicjatyw niekomercyjnych przez duże koncerny i firmy. Rozwiązania fiskalne wpływają w sposób zasadniczy na pobudzanie rynku kultury i nie jest do tego niezbędny aparat urzędniczy i założenia ideologiczne rządzących. Jednak brak stałego wsparcia ze strony władzy może być również ryzykiem. Gust donatorów może wypierać sztukę wysoką oraz wpływać na postawy ograniczające pełną wolność wypowiedzi artystycznej.

Podsumowanie

Polityka kulturalna stanowi niezwykle ważny element w kształtowaniu życia wspólnoty państwa. Patrząc na doświadczenia Polski i przedstawione wzorce w innych krajach demokratycznych, należy mieć nadzieję, że nie powinna być ona mylnie rozumiana i wykorzystywana do bieżącej gry o władzę. Nie powinna służyć wsparciu tylko określonych idei lansowanych przez jedną, zwycięską w wyborach stronę sceny politycznej. Świadome zaangażowanie państwa w sferę kultury to równowaga między przeszłością a terażniejszością, to dążenie do zwiększenia uczestnictwa i dostępu do kultury dla ogółu obywateli. A to, co wydaje się najważniejsze, to stanie na straży prawa gwarancji wolności wypowiedzi przy stałym wsparciu finansowym wartościowych zjawisk artystycznych.

Bibliografia

Artykuły i opracowania

- Bendixen P., *Wprowadzenie do ekonomiki kultury i sztuki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
- Bieczyński M.M., *Prawne granice wolności twórczości artystycznej w zakresie sztuk wizualnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
- Europejskie modele polityki kulturalnej*, red. B. Gierat-Bieroń (t. 1 i 2) i K. Kowalski (t. 1), Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej, Kraków 2005–2006.

- Dąbrowski J., *Cenzura w sztuce polskiej po 1989 roku. Artysci, sztuka i polityka*, t. 2, Warszawa 2014.
- Gierat-Bieroń B., *Polityka kulturalna. Kłopotliwość terminu*, „Herito” 2012, nr 1.
- Ilczuk D., *Ekonomika kultury*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Ilczuk D., *Kultura dla wszystkich i dla każdego*, materiał dla Rządowego Centrum Studiów Strategicznych.
- Ilczuk D., *Polityka kulturalna a społeczeństwo obywatelskie w świetle literatury, badań Rady Europy i Unii Europejskiej*, „Kultura Współczesna” 1999, nr 1.
- Krzysztofek K., *Polityka kulturalna w międzynarodowych raportach o kulturze* [w:] *Problemy zarządzania sferą kultury i turystyki*, K. Mazurek-Łopacińska (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego, Warszawa–Wrocław 1999.
- Kubiak M., *Kulturowe uwarunkowania obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2012.
- Minałto J., *Kronika wypadków cenzorskich. Ostatnie lata*, „Notatnik Teatralny” 2006, nr 39–40.
- Minałto J., *Kronika wypadków cenzorskich. Ostatnie lata. Kontynuacja*, „Notatnik Teatralny” 2007, nr 45–46.
- Prawelska-Skrzypek G., *Polityka kulturalna polskich samorządów. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- Purchla J., *Kultura a transformacja Polski*, „Rocznik Międzynarodowego Centrum Kultury” 2001, nr 10.
- Ujazdowski K.M., *Mecenat pełnowymiarowy*, www.ujazdowski.pl.
- Wąsowska-Pawlik A., *Polityka kulturalna Polski 1989–2012* [w:] *Kultura i rozwój*, J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla (red.), Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013.
- Wojciechowski J.S., *Kultura i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
- Wojnicki J., Jakubowski W., *Transformacja polityczna państw Europy Środkowej i Wschodniej* [w:] *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Aspra JR, Warszawa 2003.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm.
- Ustawa z 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe, Dz.U. nr 5, poz. 24.
- Ustawa z 28 grudnia 1984 r. o instytucjach artystycznych, Dz.U. nr 60, poz. 304.
- Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 2016, poz. 446.

Ustawa z 11 kwietnia 1990 r. o zmianie ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesienia organów tej kontroli oraz zmianie ustawy – Prawo prasowe, Dz.U. nr 29, poz. 173.

Ustawa z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, Dz.U. 2016, poz. 639.

Ustawa z 21 listopada 1996 r. o muzeach, Dz.U. 1997, nr 5, poz. 24.

Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz.U. 2012, poz. 642.

Ustawa z 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. 2016, poz. 543.

Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 2015, poz. 1445.

Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz.U. 2016, poz. 486.

Ustawa z 7 października 1999 r. o języku polskim, Dz.U. nr 90, poz. 999.

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2014, poz. 1446.

Ustawa z 30 czerwca 2005 r. o kinematografii, Dz.U. nr 132, poz. 1111.

Ustawa z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, Dz.U. 2012, poz. 406.

Ustawa z 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustaw regulujących warunki do wykonywania niektórych zawodów, Dz.U. poz. 1505.

Dokumenty

„Polityka kulturalna państwa. Założenia”, Ministerstwo Kultury i Sztuki, [Warszawa 1993].

„Zadania Ministerstwa Kultury i Sztuki 1995–1997”, Ministerstwo Kultury i Sztuki, [Warszawa 1994], [materiał powielony].

„Karta kultury polskiej”, „Notatki Płockie” 1997, nr 1.